

Η σύνθεση στην Τσακωνική διάλεκτο

Γαλανού Ελευθερία
Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Το άρθρο πραγματεύεται τη διαδικασία της σύνθεσης της Τσακωνικής διαλέκτου συγκριτικά με τη σύνθεση της κοινής νέας Ελληνικής. Τα αποτελέσματα της έρευνας που παρατίθενται παρακάτω προέκυψαν μέσα από τις διαθέσιμες γραπτές πηγές αλλά και από έρευνα πεδίου που διεξήχθη στην περιοχή της Τσακωνιάς, ειδικότερα στα χωριά Λεωνίδιο, Βασκίνα, Μέλανα και Καστάνιτσα. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν έξι φυσικοί ομιλητές, αρσενικού φύλου οι οποίοι είχαν ως μητρική γλώσσα τα τσακωνικά. Πιο συγκεκριμένα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον τρόπο που σχηματίζονται τα σύνθετα της Τσακωνικής διαλέκτου καθώς και στις ιδιαιτερότητες του δείκτη σύνθεσης της διαλέκτου. Αναφέρονται οι γραμματικές κατηγορίες από τις οποίες δημιουργούνται τα σύνθετα όπως και οι σχέσεις των συστατικών των συνθέτων. Επιπροσθέτως, δηλώνονται ποιοι σχηματισμοί είναι πιο παραγωγικοί και ποιοι λιγότερο παραγωγικοί, γίνεται αναφορά στην ιδιαίτερη κλίση που παρουσιάζουν τα σύνθετα και τέλος απαριθμούνται τα στοιχεία που δημιουργούν ψευδοσύνθετα στην Τσακωνική.

Λέξεις-κλειδιά: σύνθετο, Τσακωνική διάλεκτος, κοινή νέα Ελληνική, ψευδοσύνθετα

1. Μεθοδολογία

1.1 Πηγή έρευνας

Στην πρώτη φάση της έρευνάς μου επικεντρώθηκα στον εντοπισμό του λεξικογραφικού πόρου από τον οποίο θα αντλούσα το υλικό μου. Βασική πηγή αποτέλεσε το *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*, το οποίο γράφτηκε από τον Θ.Π. Κωστάκη και εκδόθηκε από την Ακαδημία Αθηνών το 1986. Το διαλεκτικό αυτό λεξικό είναι τρίτομο και περιέχει μεγάλο αριθμό λέξεων τις οποίες βρήκε ο ίδιος μέσα από παλαιά χειρόγραφα, λεξικά καθώς και από την έρευνα πεδίου την οποία πραγματοποίησε κατά τη διάρκεια των επισκέψεων του σε όλα τα χωριά της Τσακωνιάς και σε άλλες περιοχές. Το έργο του συγκεντρώνει το Αρχείο του Οικονόμου, δημοσιευμένο και αδημοσίευτο υλικό του Δέφνερ και την έρευνα του Pernot. Αναμφισβήτητα, λοιπόν, αποτελεί ανεκτίμητο θησαυρό για την μελέτη και τη διάσωση της διαλέκτου.

1.2 Έρευνα πεδίου

Εκτός, όμως, από τις γραπτές πηγές, διεξήγαγα και έρευνα πεδίου. Η έρευνα μου στράφηκε σε φυσικούς ομιλητές που γνώριζαν τσακωνικά ως μητρική γλώσσα, καθώς την είχαν μάθει από τους γονείς τους. Το δείγμα μου ήταν έξι φυσικοί ομιλητές, αρσενικού φύλου και ηλικίας άνω των 60 ετών. Το υλικό συνελέγη είτε με τη χρήση ερωτηματολογίων, είτε από αφηγήσεις. Στόχος μου ήταν αφενός να έρθω σε πιο στενή επαφή με τα τσακωνικά από άτομα που μιλούσαν τσακωνικά και αφετέρου να ελέγξω αν τα σύνθετα που υπήρχαν στο λεξικό αναγνωρίζονταν από τους φυσικούς ομιλητές και αν μπορούσαν να μου τις εξηγήσουν, αφού πρώτα τις είχα εντάξει σε μία πρόταση.

Υστερα από εκτεταμένη έρευνα αποδείχθηκε ότι ο τρόπος σύνθεσης της Τσακωνικής διαλέκτου, πλην κάποιων εξαιρέσεων, δεν διαφέρει πάρα πολύ από τον τρόπο σύνθεσης της κοινής νέας Ελληνικής, όπως αυτή έχει αναλυθεί από τη Ράλλη Α. στο βιβλίο της «*Η Σύνθεση λέξεων*». Παρακάτω παρατίθενται αναλυτικά τα συμπεράσματα της έρευνας.

2. Ορισμός της σύνθεσης

Ο τομέας της μορφολογίας διαθέτει τρεις διαδικασίες οι οποίες μελετούν τη δομή των λέξεων και των επιμέρους συστατικών τους. Οι διαδικασίες αυτές είναι η κλίση, η παραγωγή και η σύνθεση. Ως κλίση ορίζεται η διαδικασία κατά την οποία δημιουργούνται διαφορετικές μορφές μιας λέξης με το συνδυασμό θέματος με κλιτικά προσφύματα. Ως παραγωγή ορίζεται η διαδικασία σχηματισμού νέων λέξεων με το συνδυασμό θέματος με παραγωγικό πρόσφυμα. Και τέλος, ως σύνθεση, με την οποία ασχολούμαι στην παρούσα έρευνα, ορίζεται η διαδικασία κατά την οποία συνδυάζονται θέματα ή λέξεις και δημιουργούνται νέες λέξεις.

Σύμφωνα με τη Ράλλη (2014: 22-26) ένα σύνθετο της κοινής νέας Ελληνικής, για να θεωρείται λέξη, φέρει έναν και μόνο έναν τόνο. Ο τόνος του συνθέτου είτε μπορεί να συμπίπτει με τον τόνο ενός από τα δύο συστατικά, είτε μπορεί να διαφέρει. Στην δεύτερη περίπτωση, όπου, δηλαδή, ο τόνος του συνθέτου δεν συμπίπτει με τον τόνο του δεύτερου συστατικού όταν αυτό συναντάται ελεύθερα στο λόγο, ο τόνος δεν ξεπερνά την τρίτη από το τέλος συλλαβή.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, επίσης, των συνθέτων της κοινής νέας Ελληνικής είναι η σημασιολογική τους αδιαφάνεια. Πρόκειται για σημασιολογικό συνεχές όπου στο ένα άκρο βρίσκονται τα σύνθετα τα οποία έχουν απόλυτη σημασιολογική διαφάνεια, όπως για παράδειγμα το σύνθετο *ασπρόμαυρος* που δηλώνει αυτόν που είναι άσπρος και μαύρος, ενώ στο άλλο άκρο τα σύνθετα τα οποία έχουν απόλυτη σημασιολογική αδιαφάνεια, όπως το σύνθετο *καμηλοπάτημα* που δηλώνει ένα είδος πλατύφυλλου λουλουδιού.

Τα σύνθετα της τσακωνικής διαλέκτου δεν διαφέρουν πολύ από αυτά της κοινής νέας Ελληνικής. Όπως τα σύνθετα της κοινής νέας Ελληνικής, έτσι και τα σύνθετα της Τσακωνικής διαλέκτου, σχηματίζονται τόσο από θέματα όσο και από ολοκληρωμένες λέξεις. Για το σχηματισμό των συνθέτων καθοριστικό ρόλο παίζει ο κανόνας της τρισυλλαβίας, με αποτέλεσμα ο τόνος όλων των συνθέτων, των οποίων το δεύτερο συστατικό είναι θέμα, να μην ξεπερνά την τρίτη από το τέλος συλλαβή. Τέλος, υπάρχει και εδώ διαβάθμιση στη σημασιολογική αδιαφάνεια των συνθέτων καθώς υπάρχει τόσο σύνθετο με απόλυτη σημασιολογική διαφάνεια, όπως η λέξη *κατσικότριχα* που δηλώνει την τρίχα της κατσίκας, όσο και σύνθετο με απόλυτη σημασιολογική αδιαφάνεια, όπως η λέξη *ασπρόγιατρε* που δηλώνει ένα είδος φυτού.

3. Χαρακτηριστικά της σύνθεσης της Τσακωνικής διαλέκτου

3.1 Δείκτης σύνθεσης

Για το σχηματισμό των συνθέτων της τσακωνικής διαλέκτου, όπως και γενικά όλων των συνθέτων της κοινής νέας Ελληνικής, καθοριστικό ρόλο παίζει ο δείκτης σύνθεσης. Σύμφωνα με τη Ράλλη (2014: 31) ως δείκτης σύνθεσης αποκαλείται το φωνήεν /o/ το οποίο συνδέει τα συστατικά του συνθέτου και διασφαλίζει την ομαλή μετάβαση από το ένα στο άλλο. Υπάρχουν, ωστόσο, στην Τσακωνική διάλεκτο και περιπτώσεις όπου ο

δείκτης σύνθεσης παραλείπεται. Για παράδειγμα, στη λέξη *νεκροπατώ* [nekropo'to], που έχει την έννοια του βλάπτομαι, διατηρείται ο δείκτης σύνθεσης καθώς δεν διακρίνονται από μόνα τους τα όρια των συστατικών, ενώ στη λέξη *ξαναπαίνου* [ksanapa'enu], που σημαίνει ξαναπηγαίνω και που το «ξανά» αποτελεί ολοκληρωμένη λέξη, ο δείκτης σύνθεσης απουσιάζει.

Μια δεύτερη περίπτωση στην οποία λείπει ο δείκτης σύνθεσης αποτελούν τα σύνθετα των οποίων τα συστατικά τους προέρχονται από αρχαίες ή αρχαιοπρεπείς λέξεις, για παράδειγμα η λέξη *βαρυχειμωνία* που σημαίνει βαρυχειμωνιά. Εικάζεται, ωστόσο, ότι πρόκειται για επιρροή από την κοινή νέα Ελληνική διότι όπως ισχυρίζονται Τζιτζιλής και Λιόσης (2007: 525), το σύνολο των τσακωνικών συνθέτων ανατροφοδοτείται μέσω των μηχανισμών του μεταφραστικού δανεισμού και του μερικού μεταφραστικού δανεισμού. Η λέξη *βαρυχειμωνία* [variximo'nia] που έχει επίθετο με κατάληξη -υς ως πρώτο συστατικό και εντοπίζεται στα Δολιανά, μπορεί να βρεθεί και στους τύπους: *βαριοχειμωνία* [varjioximo'nia] (Μέλανα), *βαζοχειμωνία* [vazoximo'nia] (Μέλανα), *βαρζοχειμωνία* [varzoximo'nia] (Καστάνιτσα), *βαροχειμωνε* [varo'ximone] (Μέλανα). Το ίδιο ισχύει για όλα τα επίθετα με κατάληξη -υς (π.χ. βαρυ-, βαθυ-, μακρυ-, πολυ-). Επομένως, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, όταν τα επίθετα αυτά βρίσκονται ως πρώτο συστατικό ενός συνθέτου, συμπεριφέρονται ως επίθετα με κατάληξη σε -ος, δηλαδή βαρ(ι)ό-, βαθ(ι)ό κτλ, διατηρούν το δείκτη σύνθεσης και αποτελούν εξ ολοκλήρου δημιουργήματα της Τσακωνικής διαλέκτου. Όταν, όμως, διατηρούν το -υ-, δε φέρουν δείκτη σύνθεσης και το πιθανότερο είναι να αποτελούν δάνειο από την κοινή νέα Ελληνική.

Τέλος, σημαντικό ρόλο για την απουσία του δείκτη σύνθεσης παίζει η φωνολογία καθώς εφαρμόζεται ο νόμος της ηχητικής ιεραρχίας. Πιο αναλυτικά, παρουσιάζεται αποβολή του δείκτη σύνθεσης όταν αυτός ακολουθείται από φωνήεν το οποίο είναι ισχυρότερο στην ιεραρχία. Για παράδειγμα, στη λέξη *μπουχαντάρα* [buxa'ndara], ο δείκτης σύνθεσης -ο- έχει εκλείψει λόγω του φωνήεντος -α- με το οποίο αρχίζει το δεύτερο συστατικό του συνθέτου. Αξίζει, ωστόσο, να αναφερθεί ότι καθώς εντοπίζονται σύνθετα με σημασιολογική αδιαφάνεια, όπου δηλαδή η παρουσία του δείκτη σύνθεσης κρίνεται απαραίτητη, ο δείκτης σύνθεσης διατηρείται ανεξάρτητα από τη γεινίαση φωνηέντων, για παράδειγμα στη λέξη *μηλοαχρά* [miloa'xra], που δηλώνει ένα είδος αχλαδιάς.

3.2 Γραμματικές κατηγορίες

Τα σύνθετα της Τσακωνικής διαλέκτου, όπως και αυτά της κοινής νέας Ελληνικής, ανήκουν κυρίως στα ουσιαστικά, στα επίθετα και στα ρήματα, ενώ ελάχιστα είναι τα σύνθετα που ανήκουν στα επιρρήματα. Στη συνέχεια, δίνονται αναλυτικά οι τρόποι που σχηματίζονται τα σύνθετα ανά γραμματική κατηγορία.

3.2.1 Ουσιαστικά

Οι κατηγορίες των συστατικών των συνθέτων, που ανήκουν στα ουσιαστικά, είναι τα ουσιαστικά και τα επίθετα. Όλα τα σύνθετα έχουν σχέση εξάρτησης, με εξαίρεση το σύνθετο *αιγοπρόβατα* το οποίο είναι παρατακτικό.

- (1) Ουσιαστικό + Ουσιαστικό

- α. *ηλιόφιδη* [i'lofiðe] < ήλιε + φίδι 'είδος φιδιού'
- β. *θερμόχορτε* [θe'rmoxorte] < θέρμη + χόρτο 'χόρτο'
- γ. *ελιόφυλλε* [e'lofiɫe] < ελιά + φύλλε 'φύλλο ελιάς'
- δ. *αιματοπέτρα* [ema'topetra] < αίμα + πέτρα 'αιματοστάτης'

(2) Επίθετο + Ουσιαστικό

- α. *κακογλωσσία* [kakoɣlo'sia] < κακέ + γλώσσα 'συκοφαντία'
- β. *αφρόμαλε* [a'fremale] < αφρέ + μάλι 'αφράτο μήλο'
- γ. *λεκαχάνι* [leka'xani] < λεκό + αχάνι 'φαγώσιμο αγριόχορτο'
- δ. *βραστοάχανε* [vrasto'axane] < βραστέ + (λ)άχανε 'χόρτο που τρώγεται

βραστό

3.2.2 Επίθετα

Τα επίθετα της Τσακωνικής Διαλέκτου, όπως και τα σύνθετα της κοινής νέας Ελληνικής, σχηματίζονται με το συνδυασμό είτε δύο επιθέτων, είτε ουσιαστικού με επίθετο είτε επιρρήματος με επίθετο. Στην πρώτη ομάδα συνθέτων υπάρχουν και σύνθετα με σχέση παράταξης και σύνθετα με σχέση εξάρτησης, ενώ στις άλλες δύο ομάδες όλα τα σύνθετα έχουν σχέση εξάρτησης.

(3) Επίθετο + Επίθετο

- α. *κοντόχοντρε* [ko'doxodre] < κοντέ + χοντρέ 'κοντός και χοντρός'
- β. *ασπρόγκιοσε* [a'sprojose] < άσπρε + γκίοσε 'για γίδι, που έχει κυρίως άσπρο χρώμα'
- γ. *ασπροσιτένιε* [asprosi'tene] < άσπρε + σιτένιε 'για ψωμί το οποίο είναι φτιαγμένο από άσπρο αλεύρι'
- δ. *κοντοδειλινέ* [kododili'ne] < κοντέ + δειλινέ 'σχεδόν δειλινό'

(4) Ουσιαστικό + Επίθετο

- α. *λεμιτσοκοφτέ* [lemitso'kofte] < λεμιτσή + κοφτέ 'που να τον κόψει η κακή αρρώστια'
- β. *μαμουκοδεμένε* [mamukode'mene] < μαμούκα + δεμένε 'μαντηλοδεμένος'

(5) Επίρρημα + Επίθετο

- α. *μισοπενατέ* [misopena'te] < μισά + πενατέ 'σχεδόν νεκρός'
- β. *καλόλιτε* [ka'lolite] < καλά + λιτέ 'καλόλιωτος'
- γ. *καοφατέ* [kaofa'te] < καλά + υφατέ 'που υφαίνεται καλά'
- δ. *κακοζωϊστέ* [kaozoi'ste] < κακά + ζωϊστέ 'που έχει ζήσει άσχημα'

3.2.3 Ρήματα

Τα ρήματα της Τσακωνικής διαλέκτου σχηματίζονται με το συνδυασμό είτε δύο ρημάτων, είτε ουσιαστικού με ρήμα, είτε επιρρήματος με ρήμα. Τα ρήματα τα οποία παράγονται από το συνδυασμό ρημάτων είναι κατά κόρον παρατακτικά, ενώ τα σύνθετα των υπόλοιπων δύο κατηγοριών έχουν σχέση εξάρτησης.

(6) Ρήμα + Ρήμα

α. *αλλαζοστρατεύομαι* [alazostrat'evome] < αλλάζω + στρατεύομαι ‘αλλάζω δρόμο/τρώω λαίμαργα’

β. *λαχτοπατώ* [laxtopa'to] < λαχτίζω + πατώ ‘κλωτσάω και πατώ’

γ. *ζαροκάνου* [zarokanu] < ζαρώνω + κιάνου ‘ζαρώνω με το ράψιμο’

(7) Ουσιαστικό + Ρήμα

α. *ηλιοζαλίγκω* [iloksa'ligo] < ήλιε + ζαλίγκω ‘ηλιοκαίγομαι’

β. *ηλιοπερώ* [ilore'ro] < ήλιε + περώ ‘προκαλώ ηλίαση’

(8) Επίρρημα + Ρήμα

α. *ελαφροφερίκου* [elafrofe'riku] < ελαφρέ + φερίκου ‘ελαφροφέρνω’

β. *κακογεννού* [kakoge'nu] < κακά + γεννού ‘γεννώ δύσκολα’

γ. *κακομπάνου* [kakoba'nu] < κακά + μπάνου ‘κακοβγάζω’

δ. *μαυροκουρνιάζου* [mavroku'riazu] < μαύρα + κουρνιάζου ‘ντύνομαι στα μαύρα’

Τα πιο πολλά σε αριθμό σύνθετα βρίσκονται στην τρίτη κατηγορία, αρκετά λιγότερα εντοπίζονται στη δεύτερη και τέλος, ακόμα πιο λίγα, βρίσκονται στην πρώτη.

3.2.4 Επιρρήματα

Τα επιρρήματα της Τσακωνικής διαλέκτου, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες κατηγορίες συνθέτων, είναι εμφανώς λιγότερα. Ιδιαίτερο, ωστόσο, γνώρισμα αυτών το οποίο παρατηρείται είναι ότι το δεύτερο συστατικό του συνθέτου είναι επίρρημα και μάλιστα ολοκληρωμένη λέξη, σε αντίθεση με την κοινή νέα Ελληνική που θεωρούμε ότι τα επιρρήματα δημιουργούνται από επίθετα μέσω της διαδικασίας της παραγωγής (Ράλλη 2007).

(9) Επίθετο + Επίρρημα

α. *μονοκοπανία* [monopa'ria] < μόνε + κοπανία ‘με τη μία’

β. *μονοτσακά* [monotsa'ka] < μόνε + τσακά ‘με μια τσαπιά’

γ. *ολοδρόνια* [olo'drona] < όλε + δρόνια ‘με όλο το δρόμο’

3.2.5 Σύνθετα με πρώτο συστατικό αριθμητικό ή αντωνυμία

Τα σύνθετα της Τσακωνικής διαλέκτου με πρώτο συστατικό αριθμητικό συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο που συμπεριφέρονται και τα σύνθετα της κοινής νέας Ελληνικής, όπως αυτά αναλύονται από τη Ράλλη (2014:). Δεν φέρουν δείκτη σύνθεσης,

και το αριθμητικό, όταν είναι μεγαλύτερο του τρία και μικρότερο του εκατό, έχει κατάληξη το φωνήεν -α και όχι το φωνήεν που φέρει κανονικά.

- (10) α. *εννιάδερφο* [e'ɲaderfo] < εννέα + αδερφός 'φυτό'
 β. *εφτάγρουσε* [e'ftaɣruse] < εφτά + γρούσσα 'πολυλογάς'
 γ. *εφταζυμίτικο* [eftazi'mitiko] < εφτά + ζύμη 'εφτάζυμο'
 δ. *πεντάρτο* [pe'darto] < πέντε + άρτε 'οι πέντε άρτοι που πάνε στην εκκλησία'
 ε. *πενταφώνι* [peda'foni] < πέντε + φωνή 'πολλές φωνές'

3.3 Δομές σχηματισμού συνθέτων

Για το σχηματισμό των συνθέτων της Τσακωνικής διαλέκτου απαιτείται ο συνδυασμός δύο συστατικών, θεμάτων ή ολόκληρων λέξεων χωρίς, ωστόσο, ο αριθμός αυτός των συστατικών, να είναι περιοριστικός, αφού, όπως αναφέρει και ο Λιόσης (2007: 525), παρατηρείται το φαινόμενο της παρασύνθεσης. Ειδικότερα εμφανίζονται σύνθετα, όπως το *αμπελοκλαδόχορτο* [abelokla'doxorto], όπου σχηματίζονται με το συνδυασμό τριών και όχι δύο μόνο θεμάτων. Οι σχηματισμοί που ακολουθούνται κατά κόρον είναι τέσσερις, όπως και στην κοινή νέα Ελληνική σύμφωνα με την ανάλυση της Ράλλη (2007), και είναι οι εξής: [Θέμα-Θέμα], [Θέμα-Λέξη], [Λέξη-Λέξη] και [Λέξη-Θέμα], με πιο παραγωγικούς τους δύο πρώτους.

(i) Θέμα-Θέμα

Στην Τσακωνική διάλεκτο περίπου το 62,7% των συνθέτων ακολουθούν τη μορφή Θέμα-Θέμα. Και εδώ, όπως και στην κοινή νέα Ελληνική, πρώτα έγινε η σύνθεση και ύστερα ακολούθησε η κλίση. Το κλιτικό επίθημα και ο τόνος των συνθέτων διαφέρουν από το κλιτικό επίθημα και τον τόνο του δεύτερου συστατικού. Μάλιστα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι αφενός ακολουθείται πάντα ο νόμος της τρισυλλαβίας και αφετέρου υπάρχει ομοιομορφία ως προς τα κλιτικά επιθήματα. Πιο συγκεκριμένα, όπως έχει δηλώσει και ο Λιόσης (2007: 526), τα ουδέτερα τα οποία τονίζονται στην προπαραλήγουσα και που στην κοινή νέα Ελληνική είχαν κλιτικό επίθημα -ο, εδώ έχουν κλιτικό επίθημα -ε, όπως το σύνθετο *κουκουλόσπορε* [kuku'lospore] ενώ τα ουδέτερα τα οποία τονίζονται στην παραλήγουσα έχουν κλιτικό επίθημα -ι, όπως το σύνθετο *εφτατσιλί* [efta'ts'hili].

(ii) Θέμα-Λέξη

Αρκετά είναι, επίσης, τα σύνθετα τα οποία έχουν το σχηματισμό Θέμα-Λέξη, συγκεκριμένα αποτελούν περίπου το 33,6% των συνθέτων. Όπως και στην κοινή νέα Ελληνική, έτσι και εδώ, το κλιτικό επίθημα και ο τόνος του συνθέτου ταυτίζονται με το κλιτικό επίθημα και τον τόνο του δεύτερου συστατικού, όταν αυτό αποτελεί ανεξάρτητη λέξη. Παράδειγμα συνθέτου με αυτήν την μορφή είναι το *κουνοσάφτα* [kuno's'hafta] όπου πρώτα διαδραματίστηκε η διαδικασία της κλίσης και στη συνέχεια έγινε η σύνθεση με το πρώτο συστατικό.

(iii) Λέξη-Λέξη

Στην κατηγορία αυτή δεν ανήκουν πολλά σύνθετα, περίπου το 1,7% των συνθέτων. Τα σύνθετα τα οποία περιέχονται στη συγκεκριμένη κατηγορία αποτελούνται από άκλιτη λέξη και ολοκληρωμένη λέξη, ό,τι, δηλαδή, ισχύει και για την κοινή νέα Ελληνική. Ως

πρώτο συστατικό εντοπίζονται το επίρρημα ξανά, καθώς και αριθμητικά όπως το οχτώ. Παράδειγμα συνθέτου με Λέξη-Λέξη είναι το σύνθετο *ξανατσυλώ* [ksanats^hilo].

(iv) Λέξη-Θέμα

Στην κατηγορία αυτή συναντάμε σύνθετα τα οποία έχουν ως πρώτο συνθετικό άκλιτη λέξη ενώ ως δεύτερο συνθετικό, θέμα, συστατικό, δηλαδή, το οποίο δεν έχει διατηρήσει τον τόνο και το κλιτικό του επίθημα. Και σε αυτήν την κατηγορία, όπως και στην προηγούμενη, τα παραδείγματα είναι ελάχιστα, όπως τα σύνθετα *ζώτοιχο* [ksotixo], *πανόγραμμα* [pa'noɣrama] και άλλα. Αποτελούν περίπου το 1,2% των συνθέτων.

3.4 Σύνθετα με σχέση εξάρτησης και σύνθετα με σχέση παράταξης

Με τον τρόπο που η Ράλλη (2014: 79) διακρίνει τα σύνθετα της κοινής νέας Ελληνικής σε σύνθετα με σχέση εξάρτησης και σε σύνθετα με σχέση παράταξης θα μπορούσαμε να διακρίνουμε και τα σύνθετα της Τσακωνικής διαλέκτου. Τα τσακωνικά σύνθετα, πιο αναλυτικά, διακρίνονται σε σύνθετα με σχέση εξάρτησης και σε σύνθετα με σχέση παράταξης, τα οποία βέβαια, συγκριτικά με τα πρώτα, είναι πολύ λιγότερα, αποτελώντας περίπου το 1,4% όλων των συνθέτων. Τα σύνθετα με σχέση εξάρτησης, επίσης, είναι δυνατόν να διακριθούν σε υποκατηγορίες, τις οποίες και η Ράλλη χρησιμοποιεί για την κοινή νέα Ελληνική, (2014: 79). Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να εντοπίσουμε υποτακτικά σύνθετα, όπως το σύνθετο *νακόδεμα* [na'kodema] που δηλώνει το σκoinί από το οποίο κρέμεται η νάκα και σύνθετα όπου το εξαρτώμενο μέλος αποδίδει μια ιδιότητα στο βασικό συστατικό, όπως το *ξερομούγκαλε* [ksero'mugale], που σημαίνει ξερό ποτάμι.

Τα παρατακτικά σύνθετα, από την άλλη, δεν μπορούν να διακριθούν σε υποκατηγορίες. Υπάρχει, ωστόσο, ποικιλία ως προς τα συστατικά τους. Πιο συγκεκριμένα, ως συστατικά μπορούν να έχουν όχι μόνο ουσιαστικά και επίθετα, όπως τα σύνθετα *κασικοπρόβατα* [katsiko'pronata] και *κοντοστρόμπουλε* [kodo'strobule] αντίστοιχα αλλά και ρήματα, όπως το σύνθετο *αλλαζοστρατεύομαι* [alazostrat'evome], που σημαίνει αλλάζω δρόμο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα πιο πολλά παρατακτικά σύνθετα είναι σχηματισμένα από επίθετα και περιγράφουν χρώματα αιγοπροβάτων, όπως το *ασπρόγκιοσε* [a'sprojose].

3.5 Η θέση της κεφαλής στα σύνθετα (ενδοκεντρικά και εξωκεντρικά σύνθετα)

Κάθε σύνθετο φέρει μία κεφαλή από την οποία πηγάζουν τα βασικά χαρακτηριστικά της σημασίας και της γραμματικής του κατηγορίας. Σύμφωνα με τη Ράλλη (2014: 91), ανάλογα με τη θέση της κεφαλής στο σχηματισμό, είναι δυνατόν να εντοπίσουμε στην κοινή νέα Ελληνική τα ενδοκεντρικά και τα εξωκεντρικά σύνθετα όπου στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα σύνθετα τα οποία φέρουν την κεφαλή εντός του σχηματισμού ενώ στη δεύτερη τα σύνθετα στα οποία η κεφαλή βρίσκεται εκτός σχηματισμού. Και στην Τσακωνική διάλεκτο θα μπορούσε να γίνει αυτή η διάκριση, επίσης. Ειδικότερα, τα σύνθετα της Τσακωνικής διαλέκτου διακρίνονται σε ενδοκεντρικά, τα οποία αποτελούν περίπου το 80,1% των συνθέτων και σε εξωκεντρικά. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα περισσότερα επίθετα της Τσακωνικής διαλέκτου είναι εξωκεντρικά έχοντας ως κεφαλή, είτε το παραγωγικό επίθημα -η (περίπου το 2,8% των συνθέτων), για παράδειγμα το σύνθετο *στραβοφσύδη* [stravo'fs^hidi], με θηλυκό *στραβοφσύδα* [stravo'fs^hda], ουδέτερο

στραβοφσúδικο [stravofsh'íðiko] και πληθυντικό *στραβοφσúδε* [stravofsh'íðe], που δηλώνει αυτόν που έχει στραβά φρύδια, είτε μηδενικό παραγωγικό επίθημα (περίπου το 5,2% των συνθέτων), για παράδειγμα το σύνθετο *πισωχάρακο* [piso'xarako], που δηλώνει το ζώο το οποίο φέρει χαρακιά στο αφτί για να αναγνωρίζεται από τον βοσκό.

Τέλος, όσον αφορά τη θέση της κεφαλής στα σύνθετα με σχέση εξάρτησης ισχύει ό,τι και στην κοινή νέα Ελληνική, όπως αναλύεται από τη Ράλλη (2014: 86-87). Πιο συγκεκριμένα, η κεφαλή βρίσκεται δεξιά του συνθέτου και το σύνθετο ακολουθεί τη μορφή προσδιοριστή – προσδιοριζόμενου. Η μορφή αυτή, βέβαια, τόσο στην κοινή νέα Ελληνική όσο και στην Τσακόνικη διάλεκτο δεν είναι απόλυτη αφού υπάρχουν σύνθετα όπου ακολουθούν τη μορφή ρηματική βάση-συμπλήρωμα και επομένως ως κεφαλή νοείται το πρώτο συστατικό του συνθέτου, όπως τα σύνθετα *γκουρλομάτη* [guro'omatí], *κλαμποπούλι* [klapso'puli], *σκιζάφτικο* [ski'zafτικο] και άλλα. Τα σύνθετα αυτά αποτελούν περίπου το 1,2% των συνθέτων.

3.6 Ψευδοσύνθετα

Υπάρχουν κάποια στοιχεία της κοινής νέας Ελληνικής αλλά και της Τσακόνικης διαλέκτου τα οποία δεν μπορούν να ενταχθούν σε μία από τις γνωστές κατηγορίες, διότι δεν φέρουν χαρακτηριστικά αποκλειστικά μόνο από μία κατηγορία. Τα στοιχεία αυτά έχουν δημιουργηθεί διαχρονικά μέσω της παραγωγής ή της σύνθεσης, όπως η Ράλλη αναφέρει στο άρθρο της, και συγχρονικά ανήκουν στην κατηγορία των προσφουματοειδών καθώς φέρουν χαρακτηριστικά τόσο από θέματα όσο και από προσφύματα. Ουσιαστικά βρίσκονται στο στάδιο της γραμματικοποίησης. Χαρακτηριστικό των στοιχείων αυτών είναι ότι εντοπίζονται ως μέρος σχηματισμών που θυμίζουν σύνθετο. Καθώς, όμως, δεν υφίσταται σύνθετο με ένα μόνο θέμα, η Ράλλη (2014: 68,151, 2005:169) τα αποκαλεί ψευδοσύνθετα. Στην Τσακόνικη διάλεκτο τα στοιχεία που ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία και δημιουργούν ψευδοσύνθετα είναι τα *θεο-*, *ξερο-/τσ^hερο-*, *παλιο-*, *πεντα-*, *ψιλο-* τα οποία ανήκουν στην κατηγορία των προθηματοειδών και το *-βολι* που ανήκει στην κατηγορία των επιθηματοειδών. Πιο αναλυτικά:

- (i) *θεο-*: Το *θεο-*, όπως αναφέρει και ο Λιόσης (2007: 523), εντείνει τη σημασία της βάσης και μπορεί να συνδυάζεται με επίθετα, ουσιαστικά και ρήματα. Για παράδειγμα, *θεογελάστρια* [θeοje'lastria].
- (ii) *ξερο-/ τσ^hερο-*: Το *ξερο-/τσ^hερο-*, σύμφωνα με το Λιόση (2007: 524), παρουσιάζει ευρύτερη κατανομή από το αντίστοιχο της κοινής νέας Ελληνικής και έχει αποκτήσει τη σημασία της αδυναμίας, δυσκολίας, δυστυχίας. Για παράδειγμα, *τσ^hεροματ^hάντου* [ts^heromat^handu]
- (iii) *παλιο-*: Το *παλιο-*, όπως και στην κοινή νέα Ελληνική, προσδίδει αρνητική αξιολόγηση στη βάση και συνδυάζεται με ουσιαστικά. Ο Λιόσης (2007: 522) ισχυρίζεται ότι πρόκειται για πρόσφατη προσθήκη στα τσακόνικα διότι εντοπίζονται περιπτώσεις μερικού μεταφραστικού δανεισμού π.χ. *παλιο-κάμπζουλε* [palio'kambzule].

- (iv) πεντα-:Το πεντα- λειτουργεί, σύμφωνα και με το Λιόση (2007: 523),ως δείκτης υπερθετικού βαθμού, όπως συμβαίνει και στην κοινή νέα Ελληνική. Συντάσσεται με επίθετα ενώ κάποιες φορές μπορεί να συναντηθεί και με ουσιαστικό. Για παράδειγμα, η λέξη *πεντάγλυκο* [pe'ndayliko].
- (v) ψιλο-:Το ψιλο- σύμφωνα με το Λιόση (2007: 523)σηματίζει μεταρρηματικά παράγωγα με υποκο-ριστική/μετριαστική σημασία. Σπανιότερα συνδυάζεται με φυτά και ζώα. Για παράδειγμα, *ψιλόβατε* [psi'lovate].
- (vi) -βόλι:Το -βολι εμφανίζεται μόνο σε δύο σύνθετα και προσδίδει στη βάση την έννοια του πλήθους. Οι λέξεις που συναντάμε με το επίθημα αυτό είναι οι εξής: *καμπζοβόλι* [kambzo'voli] και *σκατοβολία* [skatonov'lia].

4. Συμπεράσματα

Στο παρόν άρθρο έγινε μια πρώτη προσπάθεια προσέγγισης του τρόπου με τον οποίο συντίθενται τα σύνθετα της Τσακωνικής διαλέκτου συγκριτικά με τον τρόπο σύνθεσης της κοινής νέας Ελληνικής, όπως αυτή περιγράφεται από τη Ράλλη Α. (2014). Γενικότερα, παρατηρήθηκε ότι η σύνθεση της Τσακωνικής διαλέκτου παρουσιάζει πολλά κοινά στοιχεία με τη σύνθεση της κοινής νέας Ελληνικής. Ειδικότερα, έγινε φανερό ότι τα σύνθετα της Τσακωνικής διαλέκτου, όπως και αυτά της κοινής νέας Ελληνικής, για να δημιουργηθούν χρειάζεται η προσθήκη του φωνήεντος /o/, που ονομάζεται δείκτης σύνθεσης ενώ αναφέρθηκαν και οι ειδικές περιπτώσεις στις οποίες ο δείκτης σύνθεσης απουσιάζει. Τα σύνθετα της Τσακωνικής διαλέκτου ανήκουν κυρίως στα ουσιαστικά, στα επίθετα και στα ρήματα, ενώ ελάχιστα είναι τα σύνθετα που ανήκουν στα επιρρημάτα, κάτι που επίσης ισχύει και για την κοινή νέα Ελληνική. Επιπλέον, αναφέρθηκαν οι τέσσερις σχηματισμοί που ακολουθούνται για τη δημιουργία των συνθέτων, οι οποίοι είναι είτε θέμα-θέμα, είτε θέμα-λέξη, είτε λέξη-λέξη, είτε, τέλος, λέξη-θέμα, με πιο παραγωγικούς τους δύο πρώτους. Στη συνέχεια, κατηγοριοποιήθηκαν τα σύνθετα σε τέσσερις βασικές ομάδες της κοινής νέας Ελληνικής και προέκυψαν αφενός τα παρατακτικά σύνθετα και τα σύνθετα με σχέση εξάρτησης και αφετέρου τα ενδοκεντρικά και τα εξωκεντρικά σύνθετα. Τέλος, έγινε αναφορά στα ψευδοσύνθετα, τις λέξεις, δηλαδή, που αποτελούνται από ένα θέμα και από κάποιο στοιχείο το οποίο βρίσκεται στο στάδιο της γραμματικοποίησης ενώ αναλύθηκαν εκτενώς τα στοιχεία αυτά που δημιουργούν τους ιδιαίτερους αυτούς σχηματισμούς.

Ευχαριστίες

Για την υλοποίηση της παρούσας έρευνας θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτριά μου, κυρία Αγγελική Ράλλη, για την πολύτιμη βοήθειά της σε όλη τη διάρκεια της εργασίας μου καθώς και για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με τη διάλεκτο αυτή. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Αρχείο Τσακωνιάς και ειδικότερα τον κύριο Γιάννη Χριστοδούλου για τη συνεχή αρωγή του. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου αλλά και τους φίλους μου για την ηθική τους στήριξη και βοήθεια.

Βιβλιογραφία

- Δέφνερ, Μ. 1923. *Λεξικόν της Τσακωνικής διαλέκτου*. Αθήνα: Εστία.
- Κωστάκης, Θ.Π. 1951. *Σύντομη Γραμματική της Τσακωνικής Διαλέκτου*. Αθήνα: Institut Français d'Athènes.
- Κωστάκης, Θ.Π. 1989. *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*. 1 τόμ. Αθήνα: Ακαδημία.
- Κωστάκης, Θ.Π. 1989. *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*. 2 τόμ. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Κωστάκης, Θ.Π. 1989. *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*. 3 τόμ. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Λιόσης, Ν. 2007. *Γλωσσικές Επαφές στην Νοτιανατολική Πελοπόννησο*. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Οικονόμου, Θ. 1870. *Γραμματική της τσακωνικής διαλέκτου*. Αθήνα.
- Ράλλη, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης
- Ράλλη, Α. 2014. *Η Σύνθεση λέξεων*. Αθήνα: Πατάκης
- Ralli, A. «mata- and -orulo: two cases of Greek affixoids», στο «Figura in praesentia», Αθήνα 2018
- Τζιτζιλής, Χρ 1999-2000. Παραδόσεις του μεταπτυχιακού μαθήματος “Εισαγωγή στις Μειονοτικές Γλώσσες” (ΓΛΩ 915).
- 2000. “Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία”, στο Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της, Αθήνα, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 15-22.
- Τσακων. «*Η Τσακωνική διάλεκτος*», στο Τζιτζιλής Χρ (επιμ.), Οι Νεοελληνικές διάλεκτοι. Υπό προετοιμασία. Θεσσαλονίκη, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).